

Ulla Savolainen

Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat?

Törmäävät muistikäsitykset ja hyvityksen moraali

Artikkelissani¹ pohdin historian hyvittämissä mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Kysyn, miksi julkiset anteeksipyyntöjä sekä korvauslait tuntuivat kerta toisensa jälkeen epäonnistuvan korvauksen saajien eli uhrien näkökulmasta, vaikka lainsäätäjillä ja uhreilla olisi yhteinen pyrkimys hyvitykseen. Tarkastelen historian hyvityksen ongelmia keskittyen vuonna 2014 voimaan tulleen lakiin valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille. Pureudun korvauslain vastaanottoon analysoimalla entisten internoitujen haastatteluja liittyen Saksan ja Unkarin kansalaisten internointeihin Suomessa vuosina 1944–1946 (1947) sekä korvauslakiin.

Tutkimusaineistoni koostuu vuosina 2015–2016 tekemistäni 26:sta lapsina tai nuorina internoitujen henkilöiden haastatteluista.² Tutkimusaineistoni perusteella korvauslain vastaanottoa internoitujen keskuudessa voidaan luonnehtia negatiiviseksi. Artikkelissani keskityn tarkastelemaan internointien korvauslain kriittisen vastaanoton syitä. Analysoin entisten internoitujen näkemyksiä korvauslaista erittelemällä haastattelupuheessa ilmeneviä muistiin, menneisyyden käsittelyyn ja hyvittämiseen liittyviä käsityksiä.

Korvauslain negatiivinen vastaanotto ei sinällään ole kovinkaan yllättävää, sillä institutionaalaisia historian hyvitys- ja korvausprosesseja luonnehtii usein korvausten saajien tyytymättö-

myys sekä hyvitykseen että siihen johtaneeseen prosessiin³. Kiinnostavan tästä tapauksesta tekee kuitenkin se, että verrattuna moniin muihin historian hyvittämisen prosesseihin internointien korvauslaki Suomessa vältti monet tyypilliset hyvityksiin liittyvät sudenkuopat. Esimerkiksi todistustaakka koetusta vääryydestä tai ylipäättään syyttömyydestä internointiin ei ollut korvaukseen oikeutetuilla uhreilla. Korvaukseen oikeutetut saivat korvauksensa melko helposti lain säätämisen jälkeen yksinkertaisen hakemuksen perusteella. Näiden seikkojen lisäksi internoidut olivat itse alusta lähtien aktiivisesti ajamassa korvauslakiasiaa eteenpäin, eikä hanke näin ollen ollut yksinomaan ylhäältä saneltu. Huolimatta näistä selkeistä onnistumisista lain toimeenpanossa, korvaukseen oikeutetut eivät ole täysin tyytyväisiä lakiin.

Sen lisäksi, että artikkelini on ensimmäinen Suomen internoiduille maksamien korvausten vastaanottoa käsittelevä tutkimus, se tuottaa uutta tietoa menneisyyden hyvityksiin liittyvistä lainsäädäntöprosesseista sekä lakien vastaanotosta ruohonjuuritasolla myös yleisemmin. Lisäksi historian hyvitysten sekä niiden vastaanoton analysointi avaa näkökulmia erilaisiin muistikäsityksiin, tapoihin ymmärtää menneisyyden ja nykyisyyden suhdetta sekä siihen, minkälaisia historiapolittisia konnotaatioita nämä käsitykset kantavat mukanaan. Historiapolitiikalla viitataan

1. Artikkelini on osa laajempaa tutkimustani Suomessa 1944–1946 lapsina ja nuorina internoitujen henkilöiden muistoista, internointien julkisesta muistamisesta, sekä korvauslain vastaanotosta. Ks. Ulla Savolainen, Tellability, frame and silence. Emergence of internment memory. *Narrative Inquiry* 27:1 (2017), 24–46; Kirsti Salmi-Niklander, Sofia Laine, Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, Vaikeat muistot. Menneisyyden ja nykyhetken vuoropuhelua. *Elore* 24:1 (2017). <http://www.elore.fi/vaikeat-muistot-menneisyyden-ja-nykyhetken-vuoropuhelua/> (1.3.2018).

2. Haastattelunauhoitukset ovat kirjoittajan hallussa. Tutkimuksen jälkeen ne tullaan arkistamaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon. Haastattelunauhoitusten lisäksi olen käynyt haastateltavien kanssa keskusteluja off the record. Näiden keskustelujen dokumentointi on tehty kenttäpäiväkirjaan välittömästi keskustelun jälkeen.

3. Nicole L. Immler, "Too little, too late?" Compensation and Family Memory. Negotiating Austria's Holocaust past. *Memory Studies* 5:3 (2012), 270–271.

menneisyyden tulkintaan ja sen käyttöön tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi⁴.

Tutkimukseni paikantuu teoreettisesti kulttuurisen muistitutkimuksen (*cultural memory studies*) monitieteiseen kehykseen. Kulttuurinen muistitutkimus on 1980-luvulta lähtien kehittynyt tutkimussuuntaus, joka tarkastelee menneisyyden ja nykyisyyden välistä suhdetta erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Kulttuurisen muistitutkimuksen tarkastelun kohteet muodostavat hyvin moninaisen joukon. Haastatteluja tyypillisempiä tutkimuksen kohteita ovat olleet niin taide, politiikka ja historian representaatiot kuin muistin välittymisen tai siirtymisen kysymykset yllirajaisissa ja medioiden välisissä konteksteissa. Kenties keskeisin yksittäinen aihepiiri kulttuurisen muistitutkimuksen piirissä on liittynyt holokaustin ja toisen maailmansodan käsittelyyn.⁵ Lähestymistavastani johtuen tarkastelun keskiössä eivät varsinaisesti ole menneisyyden tapahtumat, vaan haastattelupuheessa ilmenevät nykyhetkiset käsitykset muistista, menneisyyden käsittelystä ja hyvitämisestä. Historiallisen kontekstin osalta tutkimukseni nojautuu historioitsija Niklas Jensen-Eriksenin perustavanlaatuisen internointeja ja niiden syitä käsittelevään tutkimukseen⁶.

Haastatteluissa noudatin joustavaa temaattista haastattelurunkoa, minkä ansiosta haastattelut etenivät keskustelunomaisesti. Korvauslain vastaanoton lisäksi olen kiinnostunut yleisemminkin haastateltavien muistoista liittyen internointeihin ja niiden jälkeiseen aikaan sekä heidän näkemyksistään internointiaiheen julkisesta käsittelystä. Korvauslain vastaanottoa käsittelevän haastat-

telupuheen kontekstina oli näin ollen laajempi muistitietohaastattelu. Tätä artikkeliani varten analysoin haastatteluaineistosta systemaattisesti korvauslakia koskevat haastattelukatkelmat. Itse haastattelupuhetta analysoin kulttuuristen käsitysten ilmentyminä ja suhteessa niihin. Tämä näkökulma ei sulje pois haastattelupuheen käsitämistä omakohtaisten muistojen, kokemusten ja näkemysten ilmaukseksi, mutta se mahdollistaa omakohtaisen puheen tarkastelun osana laajempia kulttuurisia käsityksiä menneisyyden ja nykyisyyden suhteesta. Katson, että nämä teoreettiset ja metodiset lähtökohdat mahdollistavat haastattelupuheen analysoimisen yhtäältä suhteessa kulttuurisesti ja kollektiivisesti jaettuihin menneisyyden ymmärtämisen tapoihin ja toisaalta subjektiivisena merkityksenantona ja toimintana.

Internoinnit Suomessa: Historia ja muisti

Kuten tiedämme, 1900-luvusta tuli erilaisten vanki-, työ- ja keskitysleirien, internointien, väestönsiirtojen ja karkotusten vuosisata.⁷ Määritelmällisesti internointi tarkoittaa syylliseksi tai mahdollisesti vaaralliseksi epäiltyjen henkilöiden vangitsemista ilman asianmukaista oikeudenkäyntiä⁸. Maailmanlaajuisesti tunnetuimmat esimerkit siviilien internointi-, vanki- ja työleireistä ovat Neuvostoliiton työleirijärjestelmä Gulag⁹, Natsi-Saksan keskitysleirit sekä amerikanjapanilaisten internointi Yhdysvalloissa toisen maailmansodan aikana¹⁰.

Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinnin tausta on Suomen ja Neuvostoliiton välisen jatkosodan päättäneessä Moskovan välirauhansopimuksessa, jonka Suomi solmi Neuvostoliiton

4. Ks. esim. Pilvi Torsti, Historiapoliittikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä. *Kasvatus ja aika* 2:2 (2008), 61–71.

5. Astrid Erll, *Memory in Culture*. Palgrave Macmillan 2011.

6. Niklas Jensen-Eriksen, *Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän puolisoitensa internointi 1944–1947*. Kansallisarkisto 2009; Niklas Jensen-Eriksen, Valpon internointileirit ja niiden asukkaiden poliittinen valvonta vuosina 1944–1947. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2010a, 103–134; Niklas Jensen-Eriksen, Saksan omaisuuden luovuttaminen Neuvostoliittoon 1946. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2010b, 135–176.

7. Lars Westerlund, Internment and Deportation in WWI and WWII. A Comparative Study with a Special Survey of the Situation in Finland. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotavangit ja internoidut*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2008, 352–397.

8. David Robertson, *A Dictionary of Human Rights*. Taylor & Francis Group 2004, 130; ks. myös Westerlund 2008, 352–355.

9. Esim. Oleg V. Khlevniuk, *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror*. Yale University Press 2004; Anne Applebaum, *Gulag. A History of the Soviet Camps*. Allen Lane The Penguin Books 2003.

10. Esim. Page Smith, *Democracy on Trial. The Japanese American Evacuation and Relocation in World War II*. Simon & Schuster 1995; Deborah Schiffrin, Language and Public Memorial. 'America's Concentration Camps'. *Discourse & Society* 12:4 (2001), 505–534.

ja Iso-Britannian kanssa 19.9.1944. Yhtenä sopimuksessa määriteltynä rauhan ehtona oli, että Suomen on internoitava Suomessa asuvat ja oleskelevat Saksan ja Unkarin kansalaiset sekä estettävä Saksan kansalaisten omaisuuden vienti pois maasta¹¹. Vuosina 1941–1944 käydyssä jatkosodassa Suomi oli käytännöllisesti ollut Saksan liittolainen ja sodan katsotaan liittyneen Saksan laajempiin sotatoimiin itärintamalla. Saksan avusta huolimatta Suomi alkoi pyrkiä rauhaan Neuvostoliiton kanssa kesällä 1944. Vaatimus Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinnista oli vain yksi välirauhansopimuksen ehtoista Suomelle. Tämän lisäksi Suomen piti muun muassa maksaa merkittävät sotakorvaukset liittoutuneille, katkaista diplomaattisuhteet Saksaan ja sen liittolaisiin sekä riisua tuolloin Suomessa olleet saksalaiset joukot aseista, mikä johti Suomen ja Saksan välillä 1944–1945 käytyyn Lapin sotaan. Alueluo-

■ Nándor Mikolan maalaus Lempäälän internointileirin portista. Kuva: Ulla Savolainen.

vutusten osalta Suomen piti luovuttaa Petsamon alue, palauttaa jatkosodassa takaisin vallatut alueet Itä-Suomessa sekä vuokrata Porkkalan alue Neuvostoliitolle.¹²

Määräys Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinnista johti lopulta yhteensä noin 470 henkilön internointiin. Ensimmäisessä vaiheessa syyskuussa 1944 internointi koski vain Saksan kansalaisia miehiä, mutta lokakuussa 1944 internointimääräys laajennettiin koskemaan myös heidän suomalaissyntyisiä vaimojaan ja lapsiaan sekä vanhuksia. Monet Saksan kansalaisten kanssa avioituneet naiset sekä näistä avioliitoista syntyneet lapset olivat myös Saksan kansalaisia, sillä sen aikaisen lainsäädännön mukaan avioliit-

11. Jensen-Eriksen 2009; Jensen-Eriksen 2010a, 103–134; Jensen-Eriksen 2010b, 135–176.

12. Ville Kivimäki, *Between Defeat and Victory. Finnish Memory Culture of the Second World War*. *Scandinavian Journal of History* 37:4 (2012), 483–484, 492–492; Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill 2012.

tossa vaimon ja syntyneiden lasten kansallisuus määräytyi miehen kansallisuuden mukaan. Jensen-Eriksenin mukaan internoidut henkilöt olivat poliittisesti ja sotilaallisesti vaarattomia ja merkityksettömiä henkilöitä. Suuri osa internoiduista henkilöistä oli asunut Suomessa jo ennen sotaa ja he olivat toisen tai kolmannen polven suomen-saksalaisia.¹³

Internoidut sijoitettiin useisiin internointileireihin, jotka sijaitsivat pääasiassa eteläisessä Suomessa. Internointien toteuttamisesta sekä leirien hallinnosta vastasi Valtiollinen poliisi. Leirien vartijat olivat internoinnin alkuvaiheessa tyypillisesti asepalvelustaan suorittavia nuoria miehiä, mutta myöhemmin Valpon värväämiä vartioita. Verrattuna esimerkiksi natsi-Saksan keskitysleireihin tai Neuvostoliiton työleireihin Saksan ja Unkarin kansalaisten suomalaisten internointileirien olosuhteet olivat melko hyvät. Internoidut olivat oikeutettuja terveydenhuoltoon ja heitä ruokittiin, joskin ruuan laatu johti etenkin lasten kohdalla aliravitsemukseen. Elämä internointileireillä vaikuttaa olleen suhteellisen vapaata vankeuden viitekehityksessä. Internoidut pyrkivät esimerkiksi järjestämään lapsille opetusta. Osa lapsista ja nuorista kävi suorittamassa tenttejä leirien ulkopuolella, tosin vartioituina. Haastatteluaineistoni perusteella voidaan todeta, että lapsina ja nuorina internoitujen henkilöiden muistot varsinaisesta leirijajasta ovat suhteellisen positiivisia, mutta monet haastateltavistani toivat esiin heidän vanhempiansa vaikeampia kokemuksia. Sen sijaan internointien jälkeistä aikaa kuvataan vaikeammaksi johtuen esimerkiksi asumiseen ja työnsaantiin liittyvistä vaikeuksista, omaisuuden takavarikosta johtuneista taloudellisista huolista sekä saksalaisuuteen liittyvistä ennakkoluuloista. Lukuun ottamatta 15 fasistiksi luokiteltua henkilöä, internoidut vapautettiin

maaliskuussa 1946, minkä jälkeen enemmistö heistä jatkoi elämäänsä Suomessa, saaden myöhemmin myös Suomen kansalaisuuden.¹⁴

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä internointeja ei käsitelty julkisuudessa juuri lainkaan ennen 2000-luvun alkua. Vuonna 2000 ilmestyi ensimmäinen internointeja käsitellyt tieteellinen artikkeli¹⁵, mutta laajempaan julkiseen tietoisuuteen internoinnit nousivat vuonna 2003, jolloin Yleisradio julkaisi toimittaja Mikko Määttälän TV-dokumentin *Vankileirien Suomi* Silminnäkijä-dokumenttielokuvasarjassa¹⁶. Dokumentissa esitettiin, että Neuvostoliiton valvontakomissio ei ollut koskaan suoraan tai epäsuoraan vaatinut suomalaissyntyisten naisten ja lasten internointia. Sen sijaan suomalaiset viranomaiset olivat tehneet internointipäätöksen. Valtion rahoittama Jensen-Eriksenin selvitys¹⁷ osoitti sittemmin Määttälän tv-dokumentissa esitetyn tulkinnan suomalaisviranomaisten osuudesta oikeaksi.

Menneisyyden hyvityksille on tyypillistä, että niiden toteutuminen edellyttää usein uhrien vaatimusten lisäksi tutkivaa journalismia ja medianäkyvyyttä.¹⁸ Myös internointien korvauslaki Suomessa kytkeytyy keskeisesti internointien julkisen muistamisen prosessiin. Dokumenttielokuvan esittämät ja Jensen-Eriksenin tutkimuksen vahvistamat tiedot voidaan nähdä tärkeimpänä syynä internointeihin liittyvän julkisen keskustelun, muistin sekä korvauslain synnyssä. Ne osoittivat, että internointi ei ollut rauhansopimuksen pakottama välttämätön toimenpide, vaan suomalaisten viranomaisten perusteeton päätös. Dokumenttielokuvan seurauksena internoidut järjestäytyivät, ja muutaman entisen internoidun henkilön aktiivinen työryhmä alkoi edistää ja ajaa lapsina internoiduille hyvitystä valtiolta. Vuosina 2008–2009 suoritettiin myös Valtioneuvoston rahoittama Kansallisarkiston Internoidut-

13. Jensen-Eriksen 2009, 24–41; Jensen-Eriksen 2010a, 133–134.

14. Jensen-Eriksen 2009; Jensen-Eriksen 2010a; Jensen-Eriksen 2010b; Savolainen 2017; Paula Uhlenius, Internoitujen muistot. Muistelijoiden kokemuskuvan peruspiirteitä. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin. Kansallisarkiston artikkelikirja*. Kansallisarkisto 2010, 404–427; Mikko Määttälä, *Vihollisina vangitut. Internointileirit neuvostosuhteiden välikappaleina 1944–1947*. Atena Kustannus Oy 2011.

15. Niklas Jensen-Eriksen, Väli rauhan väliinpuotoajat. Suomessa asuneet saksalaiset ja yleinen historia. Teoksessa Hannes Saarinen, Markku Peltonen & Kustaa Multamäki (toim.) *”Se rakkain kotipolku”. Erkki Kouri ja yleinen historia*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisu 15 (2000), 333–354.

16. Jensen-Eriksen 2010a, 128.

17. Jensen-Eriksen 2009.

18. Malin Arvidson, *Att ersätta det oersättliga. Statlig gottgörelse för ofrivillig sterilisering och vård av omhändertagna barn*. Örebro Studies in History 18. Örebro Universitet 2016, 199.

tutkimushanke¹⁹, jonka tehtävänä oli selvittää Suomen toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen toteuttamia internointeja sekä niiden oikeudellisia ja hallinnollisia perusteita. Tämän lisäksi hankkeen tavoitteena oli selvittää mahdollisuutta maksaa korvausta internoiduille henkilöille.²⁰

Katsaus menneisyyden hyvittämisen ideaan

Poliittisten konfliktien ja yhteiskunnallisten siirtymävaiheiden aiheuttamien kärsimysten hyvittäminen yksilöille sekä hyvittämisen institutionaalisoituminen ja yleistyminen on verrattain uusi, toisen maailmansodan jälkeisen ”universaalin oikeuden” myötä syntynyt ja 1980-luvun lopulta lähtien voimistunut ilmiö.²¹ Se kytkeytyy ihmisoikeuksien merkityksen kasvuun liittyen holo-kaustin käsittelyyn läntisessä maailmassa toisen maailmansodan jälkeen sekä myöhemmin myös kommunismin ja kolonialismin arviointiin liittyviin muistiprosesseihin²². Ihmisoikeuksien ja muistelun politiikan välillä on niin kutsutussa läntisessä maailmassa vahva ja historiallisesti erityinen side. Winter on todennut, että elämme ihmisoikeusvaateiden aikaa, jossa muistelutyöllä on keskeinen rooli. Toisen maailmansodan jälkimainingeissa ihmisoikeusvaateet edustivat pyrkimystä kohti oikeudenmukaisempaa maailmaa ja alkoivat sanoittaa siten laajemmin yhteiskunnallisia muutoksia ja siirtymiä.²³ Muistaminen ja puhuminen nähdään usein yhteiskunnan tulevaisuuden edellytyksenä²⁴. Muistaminen mer-

kitsee tällöin uhrien kunnioittamista, valoisampaa tulevaisuutta sekä demokratiaa. Sen sijaan unohtaminen ja vaikeneminen nähdään usein käsittelemättömän trauman, uhrien ohittamisen sekä poliittisen tai ideologisen hegemonian oireina, niin yksilöiden kuin yhteiskuntien konteksteissa.²⁵

Tyypillisiä menneisyyden hyvittämisen menetelmiä ovat rahalliset korvaukset, julkiset anteeksipyyntöt sekä totuuskomissiot. Menneisyyden hyvittämisen menetelmät liittyvät keskeisesti poliittisten murrosten oikeudelliseen jälkiselvittelyyn, niin kutsuttuun siirtymävaiheen oikeuteen ja niitä hyödynnetään sen piirissä. Siirtymävaiheen oikeus (*transitional justice*) ja erilaiset siihen liittyvät hyvitys- ja sovintoinstrumentit ovat konkreettisia esimerkkejä ihmisoikeuksia ja muistamisen välttämättömyyttä koskevien käsitysten ja arvojen käytännön poliittisesta soveltamisesta. Siirtymävaiheen oikeuden kenties tunnetuin esimerkki on Etelä-Afrikan Totuus- ja sovintokomissio TRC (*Truth and Reconciliation Committee*). TRC:ssa sovintoon ja yhteiskunnan eheytymiseen pyrittiin totuudenpuhuminen, tunnistaminen ja todistaminen kautta uhreille maksettavan rahallisen kompensaation sijaan.

Siirtymävaiheen oikeuden lisäksi menneisyyden hyvityksen menetelmiä sovelletaan menneisyyden vääryyksien yhteiskunnalliseen ja poliittiseen käsittelyyn myös suhteellisen vakaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Suomessa

19. Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2010; Jensen-Eriksen 2009
20. Internoidut-tutkimushankkeen tiedote 3/2009, <http://www.arkisto.fi/index.php?mact=News,cntntoi,detail,o&cntntoiarticleid=150&cntntoireturnid=61&hl=fi> (3.1.2018).
21. Sirkka Ahonen & Jan Löffström, Menneisyyden vääryyksien hyvittäminen – historiallisia päälinjoja. Teoksessa Jan Löffström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 94; Jan Löffström, Johdanto. Teoksessa Jan Löffström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 10.
22. Esim. Michael Rothberg, *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford University Press 2009; John Torpey, *Making Whole What has been Smashed. On Reparations Politics*. Harvard University Press 2006; Eva-Clarita Pettai & Vello Pettai, *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*. Cambridge University Press 2015.
23. Jay Winter, Foreword. Remembrance as Human Right. Teoksessa Aleida Assmann & Linda Shortt (toim.) *Memory and Political Change*. Palgrave Macmillan 2012, vii–viii; myös Robert Meister, Human Rights and the Politics of Victimhood. *Ethics & International Affairs* 16:2 (2002), 91.
24. Ann Rigney, Reconciliation and Remembering. (How) Does It Work? *Memory Studies* 5:3 (2012), 251–258.
25. Frank van Vree, Absent Memories. *Cultural Analysis* 12 (2013), 1–17; Savolainen 2017; Jay Winter, Thinking about Silence. Teoksessa Efrat Ben-Ze’ev, Ruth Ginio & Jay Winter (toim.) *Shadows of War. A Social History of Silence in the Twentieth Century*. Cambridge University Press 2010, 3–31; Paul Connerton, Seven Types of Forgetting. *Memory Studies* 1:1 (2008), 59–81; myös Heino Nyyssönen, Jälkisanat. Anteeksianto, muistaminen ja unohtaminen. Teoksessa Jan Löffström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 200–218; Winter 2012, x.

toteutettuja menneisyyden hyvittämiä ovat muun muassa Paavo Lipposen anteeksipyyntö Suomen valtion ja suomalaisten puolesta juutalaisten luovuttamisesta Saksaan toisen maailmansodan aikana (marraskuu 2000), valtiollinen anteeksipyyntö lastensuojelun sijaishuollossa kaltoin kohdelluille (marraskuu 2016), 1500 euron korvaus korvauksesta eräille Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteiksi joutuneille henkilöille hyökkäyksestä johtuneesta sairaudesta (syyskuu 2003), sekä korvaus niille jatkosodan jälkeen internoiduille siviilihenkilöille, jotka olivat joko alaikäisiä tai nykyisiä tai entisiä Suomen kansalaisia (syyskuu 2014).

Menneisyyden hyvitysten vastaanotto ei ole tutkimuksen valossa kovinkaan positiivinen. Uhrien ja heidän läheistensä näkökulmasta esimerkiksi rahalliset korvaukset nähdään usein lähtökohtaisesti epäneutraaleina. Neutraalien tai vilpittömien sovinto- ja hyvityspyrkimysten sijaan korvaukset mielletään tyypillisesti ennen kaikkea korvaaja-osapuolen, usein valtion, instrumenteiksi, joiden avulla pyritään vapautumaan syyllisyydestä rahalla. Tämän lisäksi korvausten katsotaan pyrkivän osallistamaan uhrit sovintoprosessiin.²⁶ Usein rahallisen korvauksen on katsottu toimivan hyvityksenä ainoastaan, jos siihen yhdistyy myös jokin muu hyvitystoimenpide kuten esimerkiksi anteeksipyyntö²⁷. Ongelmista huolimatta rahallisia korvauksia on kuitenkin pidetty erityisinä sovintoinstrumentteina siirtymäkauden oikeuden piirissä sen vuoksi, että niillä voi olla konkreettista vaikutusta uhrien elämään toisin kuin totuuskomissioilla tai julkisilla anteeksipyyntöillä.²⁸ Niiden tarvetta on esimerkiksi perusteltu sillä, että totuuskomissioiden sijaan

taloudellinen kompensatio voi konkreettisesti edistää yksilön toipumista menneisyyden vääryyksistä helpottamalla tulevaa elämää.²⁹ Rahallisen korvauksen arvoa on perusteltu myös sillä, että hinnoitteleamalla sellaisen kärsimyksen jonka hinnoittelu on käytännössä mahdotonta, taloudellinen korvaus voi kuitenkin siirtää menetyksen ”pyhän” piiristä poliittisesti neuvoteltavan piiriin. Korvaamattoman hinnoittelu voi näin ollen edistää päätöksen ja loppuun käsittelyn saavuttamista.³⁰ Tämänkaltainen ”sovinto-skenaario” tai ”sovinto-paradigma” on saavuttanut merkittävän aseman esimerkiksi YK:n toiminnassa liittyen 1990-luvun yhteiskunnallisiin konflikteihin ja murrokseen liittyviin siirtymävaiheisiin³¹.

Lain puitteet ja puutteet

Saksan ja Unkarin kansalaisten internointeihin liittyvä korvauslaki, viralliselta nimeltään *Laki valtion korvauksesta eräille siviilihenkilöille* astui voimaan Suomessa 1.9.2014. Säädetyn lain mukaan valtio maksaa korvausta henkilöille, jotka internointiin Suomessa Neuvostoliiton ja Iso-Britannian kanssa vuonna 1944 solmitun välirauhansopimuksen nojalla. Korvaus myönnettiin alle 18 vuoden ikäisinä internoiduille, henkilöille, jotka olivat tai olivat olleet Suomen kansalaisia ennen 19.9.1944 sekä heidän lapsilleen. Korvausta maksettiin kertakorvauksena 3000 euroa tai 1500 euroa, mikäli internointi oli kestänyt alle 30 vuorokautta.³² Haastatteluaineistoni perusteella korvauslain vastaanotto oli negatiivinen ja haastateltavani kritisoivat korvauslakia monesta eri näkökulmasta. Seuraavaksi kuvaan keskeisiä haastatteluaineistosta esiin nousevia kritiikin aiheita sekä pohdin mahdollisia syitä niiden taustalla.

26. Immler 2012, 271–272; Sigrid Weigel, Conversion, Exchange, and Eplacement. Reflecting Cultural Legacies on Indemnity. Teoksessa Dan Diner & Gotthart Wunberg (toim.) *Restitution and Memory. Material Restoration in Europe*. Berghahn Books 2007, 65–80.

27. Immler 2012, 272; ks. myös Lisa Laplante & Kimberly Theidon, Truth with Consequences. Justice and Reparations in Post-Truth Commission Peru. *Human Rights Quarterly* 29 (2007), 228–50.

28. Pablo de Greiff, Introduction. Repairing the Past. Compensation for Victims of Human Rights Violations. Teoksessa Pablo de Greiff P (toim.) *The Handbook of Reparations*. Oxford University Press (2006), 1–18; ks. myös. Arvidson 2016, 201–202.

29. Molly Andrews, Beyond Narrative. The Shape of Traumatic Testimony. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Beyond Narrative Coherence*. John Benjamins Publishing Company 2010, 150.

30. Charles S. Maier, Overcoming the Past? Narratives and Negotiation, Remembering, and Reparation. Issues at the Interface of History and the Law. Teoksessa John Torpey (toim.) *Politics and the Past*. Rowman & Littlefield 2003, 297.

31. Torpey 2006.

32. Laki valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140510> (3.1.2018).

Prosessin hitaus ja vastuunpakoilu

Haastattelujeni perusteella laissa määrätyn korvauksen hakeminen ja saaminen oli yksinkertainen prosessi, jossa korvauksen hakijoilta ei edellytetty erityisiä todisteita korvauskelpoisuudesta. Korvauslain säätämisen prosessia sen sijaan kuvataan haastatteluissa hankalammaksi. Haastateltavieni joukossa oli henkilöitä, jotka olivat aktiivisesti työskennelleet korvauslain puolesta. Vaikka korvauslaki lopulta säädettiin, nämä aktivistit kuvaavat prosessia kriittisin äänenpainoin byrokraattiseksi, sekavaksi ja hitaaksi, kuten käy ilmi seuraavasta haastattelukatkelmasta:

US: Tota missä vaiheessa tää korvauslakiasia, missä vaiheessa te kuulitte tästä?

Haastateltava: Täähän alko oikeestaan siitä, ku toimittaja Mikko Määttä oli tehny, tai TV:ssä näytettiin hänen tää toimittama filmi *Vankileirien Suomi*, lokakuussa 2003. Ja se sai sit aikaan, että nää internoidut ja heidän jälkeläisensä kutsuttiin sitten koolle huhtikuussa 2004. Ja siellä sitten valittiin tällainen epävirallinen toimikunta [...] ja myöskin minut valittiin tähän toimikuntaan ja me aloimme sit ajaa tätä asiaa. Olimme sitä mieltä, et täs oli kysymys vapaudenriistosta, joka ei oikeastaan perustunut mihinkään lakiin, vaan oli mielivaltainen ja siitä pitäis saada hyvitys. [...] Toimikunta piti noin, ehkä noin 50 kokousta ja lähetti lukuisia kirjelmiä tästä eri viranomaisille, ulkoministeriölle, Matti Vanhaselle ja Kiviniemelle, näille pääministerille, eduskunnan puhemiehelle ja, ja tuota tavattiin myös ministeri Astrid Thors ja käytiin erinäisissä virastoissa ja paikoissa. Ja se mikä oli mielenkiintoista, nää viranomaiset ne suhtautuivat kaikki hyvin myötämieleisesti ja positiivisesti, mutta, sitten ei tapahtunut yhtään mitään. Asiaa siirrettiin viranomaiselta toiselle ja palloteltiin jatkuvasti eikä sit tehty mitään päätöksiä. Vaikutti siltä, et kukaan ei halunnu, ei uskaltanu tehdä päätöstä, vaan se siirrettiin aina toiselle tämä asia. [...] Ja lopulta sitten, oikeusministeri Henriksson pisti pisteen tälle asialle ja sitten eduskunnassa pää-

tettiin 17.5.2014, että näille internoiduille ja heidän jälkeläisilleen maksetaan korvauksena 3000 euroa. Mikä nyt on, kun ajatellaan, et minkälaisia korvauksia nyt esimerkiks tää, mikäs tää Ulvilan, tää Auer saa, niin siihen, tää on aivan naurettavaa summa. Mutta tää nyt on jonkinlainen symbolinen korvaus. Me olisimme halunneet myös, että valtiovalta ois asettanu anteeksipyyntön tästä tapahtuneesta, mut näin ei oo tapahtunut.³³

Haastateltava tuo katkelmassa esiin, että turhautumista lakiprosessissa aiheutti muun muassa se, että viranomaiset eivät tuntuneet ottavan vastuuta asian hoitamisesta, vaikka periaatteessa he suhtautuivat entisten internoitujen asiaan myönteisesti. Korvauksen myöntämisen sijaan haastatteluissa kuvataan, kuinka viranomaiset siirsivät asiaa toisten henkilöiden käsiteltäväksi, näin lykäten ja viivästyttäen lain toteutumista. Kun haastateltavat arvioivat prosessin hitautta, he eivät tyypillisesti näe asialla ”pallottelua” poliittisen lainsäädännön tai päätöksenteon lähtökohtaisena ominaisuutena, vaan pikemminkin vastuunpakoiluna, intentionaalisenä vallankäyttönä tai suorastaan asian vastustamisena, kuten käy ilmi seuraavasta haastattelukatkelmasta:

Tää on ollu ihan, voi nyt ehkä sanoo, passiivista vastarintaa. Että ei varmasti sillai, että ihan tietoisesti olis sanottu, että no ei, mutta siellä ei oo vaan niinku kukaan ei oo ottanu sitä palloa niinku kiinni.³⁴

Vaikka haastateltava lieventää väitettään tahallisuudesta, prosessin hitauden kutsuminen ”passiiviseksi vastarinnaksi” kuvaa osuvasti haastatteluaineistostani esiin nousevaa näkemystä hitauden tahallisuudesta. Monet haastateltavista tuovat esiin myös sen, että heidän edesmenneet vanhempansa olisivat tosiasiaa olleet ne, joille korvaus tai anteeksipyyntö olisi todella kuulunut. Monet tuovat esiin myös sen, että myös he itse ovat iäkkäitä ihmisiä, jotka eivät voi odottaa ikuisesti korvausta. Tämä näkökulma yhdistettynä kynynisen leikillisesti sanottuun ajatukseen prosessista viranomaisten omia tarkoituksia

33. Mies s. 1935, 13.3.2015.

34. Nainen s. 1933, 4.3.2015.

tukevana hidasteluna tulee esiin seuraavassa haastattelukatkelmassa:

US: Puhuitteko sisarusten kanssa näistä asioista?

Haastateltava: no ei todellakaan kuule, kyl tää niinku kaikki tää korvausjuttu, ni se tuli kyllä ihan niinku sillai puun takaa, että sen jälkeen kun tuli tää Määttälän juttu, ja sit tuli telkkarist joku juttu kans, ni hän pisti semmosen liikkeelle semmosen, et nyt pankaas vauhtia, pitää saada tätä korvausta. Täähän on nyt sil tavalla, et meit on niin vähän jälel, et eihän tää oo mikään nois budjeteissa, oikeen kauan odottivat että [naureskelee] että jätkät kuolee, ettei tarvii korvata.³⁵

Moraalinen epäjohtonmukaisuus

Lainsäädäntöprosessin lisäksi noin kymmenen vuoden lobbauksen tuloksena viimein syntynyttä lakia kuvataan internoitujen keskuudessa

■ Nándor Mikolan maalaus Lempäälän internointileirin interiööristä. Kuva: Eeva Mikola.

pettynein äänenpainoin. Lain sisältö, joka kattoi vain tasamääräisen rahallisen kertakorvauksen, ei ollut toivotun kaltainen. Haastatteluissa kritisoidaan tällöin esimerkiksi materiaalisen korvauksen määrää. Hyvityssumma koettiin muun muassa liian pieneksi:

US: Mitä mieltä sä oot ollu tästä ku tuli tää korvauslaki?

Haastateltava: No tota, onhan se aina kiva saada rahaa, mutta ja Suomessa kylhän sitä löytyy sit tommosiin, mutta, kolmetonniahan se oli. Oli se aina lisänä ihan kiva, mutta aika pikkunen. Ois se nyt voinu olla viistonnia esimerkiks, niin. Ja niinku et mun velihän ei sitä sitte saanu. Niin, ku hän oli ehtinyt sit jo lähtee, niin.³⁶

35. Mies s. 1941, 20.7.2015.

36. Nainen s. 1943, 17.2.2016.

Korvauslakia kritisoidaan haastatteluaineistossani myös sen perustavanlaatuisesti vääranlaisen sisällön vuoksi. Rahallisen korvauksen lisäksi internoidut olivat pyytäneet hyvitykseen valtiollista anteeksipyyntöä sekä sitä, että valtio olisi sisällyttänyt internoidut veteraanilain piiriin, jolloin he olisivat oikeutettuja kuntoutukseen. Yleisin haastatteluaineistosta esiin nouseva tyytymättömyyden syy kohdistuu siihen, että valtio ei korvauksesta huolimatta esittänyt julkista anteeksipyyntöä. Esimerkiksi vuonna 1938 syntynyt mies kuvaa pettymystään näin:

[S]itten tämä korvausasia, kun sitä kysyt niin, ei se, no, me ollaan kaikki sen ikäisiä, että oliko se 3000 enemmän tai vähemmän euroja, niin se ei niin kuin merkkää mitään. Mutta se mikä minua jäi kaivelemaan, on juuri se, että valtiolta ei mitenkään oma-aloitteisesti eikä edes pyynnöstä toivomuksesta ole ottanut tätä anteeksipyyntöasiaa esille.³⁷

Anteeksipyyntöön puuttuminen on yleisimmin haastatteluaineistossa esiin tuleva tyytymättömyyden syy korvauslakiin. Anteeksipyyntöön puuttumista voidaan pitää keskeisenä ja sisäsyntyisenä lain heikkoutena, joka asettaa valtion, korvaajan, moraalinkin kyseenalaiseksi. Rahallinen internoiduille myönnetty korvaus implikoi jonkinlaista vastuunottoa valtion taholta, jonka anteeksipyyntöön puuttuminen kuitenkin kyseenalaistaa. Monien haastateltavien mielestä tämä ristiriita vesittää koko korvauksen mielekkyyden. Ilman anteeksipyyntöä rahallinen korvaus näyttää pikemminkin syyllisen (valtion) kuin uhrien aseman edistäjänä. Tämänkaltainen kyyninen näkökulma lakia kohtaan tulee esiin vuonna 1939 syntyneen miehen haastattelussa, kun hän erittelee syitä siihen, miksi hän ei ole tyytyväinen lakiin:

Haastateltava: Toinen tekijä, mikä on se kaikkein tärkein tekijä on, että me haettiin virallista anteeksipyyntöä valtiovaltalta. Sitä me ei saatu. Eikä tulla koskaan saamaankaan. Meinaan, silloin kun valtio antaa meille sen virallisen anteeksipyyntöön, silloinhan se viral-

lisesti hyväksyy kaikki ne vääryydet, mitä ne on tehny. Nyt ne teki niinku tämmösen vesityslain tästä. Antovat meille 3000, sanovat, että nuolkaa haavanne. Tää on niinku mun näkemykseni tälle valtiovallan sopimukselle.

US: Että tavallaan niinku valtio pääsee ikään kuin helpommalla?

Haastateltava: Valtio pääsee niinku niistä velvoitteista, ollaanhan me tehty näin näin. Näin se meni, eikä sille sit enää mitään voi, niinkun sanottu, meit ei oo kovin montaa enää, eikä sillä tavalla enää pystytäkään.³⁸

Veteraanikuntoutuksen puuttumisen lisäksi haastateltava kritisoi lakia ennen kaikkea siksi, että anteeksipyyntö jäi puuttumaan korvauksen ohesta. Haastateltavan mukaan anteeksipyyntöön puuttuminen merkitsee valtion vastuunpakoilua sekä syyllisyydestä että velvoitteista internoituja kohtaan. Hänen mukaansa rahallisen korvauksen maksaminen oli valtiolle helpoin tapa käsitellä asia loppuun ilman, että sen tarvitsi käsitellä omia vääriä tekojaan tai huomioida internoitujen kokemuksia näiden tekojen uhreina. Haastateltavan näkemys loppuun käsittelyn haitallisuudesta selittyy, kun se suhteutetaan laajempiin käsityksiin muistista.

Puhuttaessa historiasta ja menneisyydestä unohtamisella ja vaikenemisella on jokapäiväisessä puheessa usein varsin negatiivinen merkitys. Syitä tähän ovat muun muassa psykoanalyysin ideoiden yleistyminen osaksi populaaria ajattelua sekä toisen maailmansodan jälkipuolteen kytkeytyneet ajatukset muistamisen välttämättömyydestä ja tärkeydestä yksilön ja yhteiskunnan eheytykselle ja tulevaisuudelle.³⁹ Tässä kontekstissa unohtaminen ja vaikeneminen ovat alkaneet merkitä pakotettua tukahduttamista. Haastateltavien mukaan tuo esiin historian hyvitysten ja korvausten yleisen ja tyypillisen heikkouden uhrien näkökulmasta eli sen, että ne tähtäävät ensi sijassa asian loppuun käsittelyyn. Loppuun käsittely ei kuitenkaan uhrien näkökulmasta välttämättä merkitse hyvitystä tai sovinnon saavuttamista, varsinkaan jos loppuun käsittely mielletään yksi-

37. Mies s. 1938, 22.7.2015.

38. Mies s. 1939, 23.3.2015.

39. Shaw 2007; van Vree 2013; Winter 2010; Connerton 2008.

puolisesti sanelluksi. Menneiden vääryyksien hyvitysten kohdalla uhrin voitavat tulkita loppuun käsittelyn sovinnon sijaan pyrkimyksenä sivuuttaa heidän negatiiviset muistonsa sekä unohtaa tai vaientaa heidät⁴⁰, mikä pelastavan muistin näkökulmasta näyttää haitallisena niin yhteiskunnan kuin yksilön tulevaisuudelle.

Anteeksiopyynnön puuttumisen lisäksi haastateltava kritisoi lakia korvauksen tasamääräisyyden vuoksi ja tämä sama ajatus toistuu haastateltavuaineistossani. Korvauksen tasamääräisyyttä koskevan kritiikin juuret ovat nähdäkseni samankaltaisessa institutionaalisissa hyvityksiin sisältyvässä paradoksissa, minkä Malin Arvidson on nostanut tutkimuksessaan esiin. Yksilöille laajempaan ryhmään kuulumisen perusteella maksettavat korvaukset edellyttävät koetun haitan sekä siitä maksetun korvauksen standardisointia, mikä kuitenkin heikentää korvauksen arvoa henkilökohtaisesti kärsimyksen korvauksena.⁴¹ Haastateltavuaineistostani nousee esiin ajatus siitä, että korvauksen tasamääräisyys vähättelee henkilökohtaisesti koettua vääryyttä ja haittaa. Yhdistettynä anteeksiopyynnön puuttumiseen, vain tasamääräisenä maksettu korvaus näyttää aineistoni valossa moraalisesti epäjohtomukaisena.

Hyvityksen mahdottomuus

Vaikka haastateltavuaineistossani anteeksiopyynnön puuttuminen koettiin usein lain keskeisimmäksi heikkoudeksi, suinkaan kaikki haastateltavat eivät kokeneet anteeksiopyyntöä tarpeellisena, mahdollisena tai edes mielekkäänä, kuten käy ilmi seuraavasta katkelmasta:

US: Onks sul näkemystä, et haluaisitko sä vielä esimerkiks et valtio pyytäis anteeks tätä asiaa, onks sil sulle merkitystä?

Haastateltava: Miten mä nyt sanoisin.... Kyl sil merkitystä varmaan olis, mut mä en oikeestaan

tiedä mitä hyötyä siit ois? [...] Kaikki kansat tekee omilleen ja muille niin hirveyksiä, ni tää ois yhtä anteeksiopyyntöä koko maailma, mutta totta kai se tuntuis hyvältä, mut mitä hyötyä siit loppujen lopuks on? Sovitaan et Suomen valtio on pyytänyt anteeks meiltä antamalla tän pienen korvauksen, että ku eihän se oo mitään, 3000 euroo, sehän on ihan naurettavaa puolentoist vuoden vankeudesta. Siis semmosest vankeudest, mitä ei ollu venäläiset vaatinu, niin, sehän on ihan tyhmä korvaus. Siis ehkä se on se anteeksiopyyntö sitte, emmä tiedä. Emmä niinku nyt kaipaa mitään sen kummempaa, mut se voi olla et jotkut nää vanhemmat kai-paakin. [...] Must se on nyt vähän vähän niinku myöhästä.⁴²

Kysyessäni haastateltavalta anteeksiopyynnön merkityksestä, hän myöntää, että vaikka anteeksiopyyntö voisi tuntua hyvältä, se on kuitenkin hyvityksenä hyödytön. Näin ollen, haastateltava implisiittisesti viittaa ymmärtävänsä hyvityksen nimenomaan aineelliseksi ja konkreettiseksi⁴³. Vaikka hän näkee rahalla olevan jonkinlaista hyötyä ja arvoa hyvityksenä (ja toimivan myös anteeksiopyynnön funktiossa), hän päätyy toteamaan myös rahan huonoksi korvaukseksi. Haastateltava kuitenkin jatkaa puhumalla siitä, mikä menneisyyden käsittelyn todellinen päämäärä, hyöty ja arvo hänen mielestään on:

Mut sit justiin näitä teidän ikäpolvelle annettava informaatio, niin on, olisi sitä varten tarkeeta, ettei nää unohtuis sillai nää asiat. Et joo, me voidaan taas, sitä varten näit natsiohjelmia on, et te ette unohtais mitä hirveyksiä on tapahtunu. Vois yrittää olla, ettei taas tulis, vaik niit on tullu sen jälkeenki jo vaikka missä, Srebrenicat tai nää, nää kaikki Serbihommat ja ja kaikki Afrikan, apua. Siis ei ne lopu niinku ollenkaan, mut ei siinä auta. Anteeksiopyyntö ei auta, niit ei sais tehdä, niit ei sais tehdä.⁴⁴

40. Ks. myös Immler 2012, 270–281; Thomas Brudholm, *Resentment's Virtue. Jean Amery and the Refusal to Forgive*. Temple University Press 2008.

41. Ks. myös Arvidson 2016, 201–202.

42. Mies s. 1941, 20.7.2015.

43. Ks. myös Jan Löfström, Historialliset hyvityksen suomalaisnuorten historiatietoisuudessa. Teoksessa Jan Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 188.

44. Mies s. 1941, 20.7.2015.

Haastateltava tuo esiin, että menneisyyden käsittelyn todellisen päämäärän tulisi olla historiasta oppiminen tulevien väärinkäytösten välttämiseksi. Löfström on tutkimuksessaan kuitenkin huomauttanut, että tämänkaltainen käsitys ei välttämättä edellytä sitä, että menneisyys ja nykyisyys nähtäisiin osana samaa jatkumoa⁴⁵. Tästä huolimatta katson, että ajatus historiasta varoittavana esimerkkinä perustuu käsitykselle muistamisen tärkeydestä. Vaikka nykyisyys ei olisikaan suoraviivaista jatkumoa muistettavalle menneisyydelle, ymmärretään menneisyyden muistaminen hyödyllisenä, ellei jopa välttämättömänä nykyisyyden ja tulevaisuuden kannalta.

Monet haastateltavani korostavat, että anteeksipyyntö edellyttää sitä, että alkuperäiset pahan tekijät sekä uhrin ovat läsnä teon konkreettisina osapuolina. Tutkimusaineistostani nousee anteeksipyyntönsä kohdalla näin ollen esiin verrattain samankaltainen ajatus moraalisen vastuun henkilökohtaisuudesta ja skeptisyys sen periytymistä kohtaan, minkä Löfström havaitsi tutkimuksessaan nuorten historiatietoisuudesta⁴⁶. Tämä näkökulma tulee esiin seuraavasta haastattelukatkelmasta:

US: Joo, niinpä. Mitä mieltä te ootte ku mun käsittääkseni siinä internoidut vaativat vähä enempi sitte valtiolta myös. Oliko se anteeksipyyntöä ja jotain tämmöstä mitä...

Haastateltava: No tota, ehkä sitä anteeksipyyntö ei tarvita, koska tota sen aikaiset päättäjät ja nää, kaikki mustaa sontaa jo. Et tota se on ehkä turhaa.

US: joo.

Haastateltava: Mutta, [...] kun tuli ilmoitus, että on hyväksytty, ni ni, se oli minusta kyllä tylsä.

US: Ahaa.

Haastateltava: Siin ois voinu, voinu kyllä muutoilla toisella tapaa sen. Se on vähän tylsä. Se... Oikeestaan voi sanoo, et mä ehkä pikkusen jopa loukkaannuin. Et ois voinu vähä peh-

mentää. Harkita vähä sanavalintoja ja. En mä ois osannu kirjottaa noin tylsästi.

US: Onks tää niinku, onks tää teiän mielestä liian niinku tyly?

Haastateltava: On, on.

US: Tää on aika byrokraattista tekstiä [naurah-
taa].

Haastateltava: [Naurahtaa] Se on puhdasta virkakieltä joo. Minä kun luen erittäin paljon, ni mä oon herkkä noille sanamuodoille.⁴⁷

Katkelmassa haastateltava kertoo myös tyytymättömyydestään korvausilmoitustekstin tyliin ja muotoiluun. Esimerkki valottaa nähdäkseni olennaisia seikkoja, jotka vaikuttavat siihen miksi historian hyvitykset usein epäonnistuvat uhrin näkökulmasta. Kertoessaan ilmoitustekstin tylyydestä, haastateltava kertoo implisiittisesti myös toiveestaan tulla huomioituksi korvaajan eli Suomen viranomaisten taholta. Mielenkiintoista tässä on se, että vaikka haastateltava on aiemmin todennut anteeksipyyntönsä tarpeettomaksi ja turhaksi sen perusteella, että varsinaiset vastuulliset vääryyden tekijät ovat jo kuolleet, ulottaa hän silti jonkinlaisen vastuun nykyisten viranomaisten kontolle. Toisin sanoen, katkoksen sijaan hän hahmottaa menneisyyden ja nykyisyyden välille jonkinlaisen yhteyden ja vastuun siirtymisen. Tämä vastuuttaminen ei kuitenkaan liity niinkään menneisyyden tapahtumien anteeksipyyntöön tai edes korvaukseen. Sen sijaan haastateltava toivoo, että vastuuta ottava taho kohtelisi häntä, entistä internoitua, kunnioittavasti kommunikoiden hänen kanssaan huomaavaisemmalla tavalla epäsensitiivisen, byrokraattisen ja etäisen puhuttelun sijaan. Kirje on yksipuolinen ilmoitus, jonka etäistävä virkakieli viestii valta-asetelmasta puhujan ja puhuteltavan välillä vuorovaikutuspyrkimyksen sijaan.

Haastateltava kytkee kielenkäytön tapoihin eettisen ja moraalisen aspektin. Esimerkin tapauksessa haastateltavan närkästyksensä tylystä virastokielestä kertoo, ei niinkään närkästyksestä

45. Löfström 2012, 180.

46. Löfström 2012.

47. Mies s. 1942, 28.7.2015.

korvaukseen, vaan närkästyksestä lainsäätäjän haluttomuuteen tai kyvyttömyyteen puhutella internoituja riittävällä vakavuudella ja kunnioituksella. Esimerkissä kunnioitus merkitsee kohteesta, puhuteltavan inhimillisyyden huomioivaa puhuttelua. Selvää kuitenkin on, että esimerkki viestii myös laajemmin historian hyvitysten keskeisistä ongelmista. Korvauksen saajat eivät välttämättä koe korvauksen myöntäjän intentiota vilpittömäksi. Korvauksen myöntäjän vilpittömyyden kyseenalaistuminen aiheuttaa uhrien näkökulmasta epäilyksen siitä, onko korvaaja ylipäänsä kiinnostunut uhrien kokemuksista tai muistoista, vai onko korvaajan intentio yksinomaan historiapolitiittinen. Tällöin viranomaisen tavoitteena näyttää olevan ensisijaisesti asian loppuun käsittely, jonka avulla internointiasia ja suomalaisten viranomaisten vastuu siirretään nykyisyydestä menneisyyteen. Pohjimmiltaan esimerkki kuvastaa historian hyvityksiin elimellisesti kytkeytyviä muistamisen ja loppuun käsittelyn ideaaleja sekä niihin kytkeytyviä historiapolitiittisiä konnotaatioita.

Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat?

Tässä artikkelissa olen tarkastellut entisten internoitujen henkilöiden näkemyksiä vuonna 2014 voimaan tulleesta korvauslaista analysoimalla haastattelupuheesta esiin nousseita muistiin, menneisyyden käsittelyyn ja hyvitykseen liittyviä käsityksiä. Analyysini pohjalta ehdotan, että Suomen internointien korvauslain negatiivista vastaanottoa voidaan ymmärtää kolmen toisiinsa liittyvän syyn näkökulmasta. Ensimmäinen syistä liittyy hyvityspykimyksen vilpittömyyden kyseenalaistumiseen anteeksipyyntöön puuttumisen myötä. Anteeksipyyntöön puuttuminen ja korvauksen pelkistyminen rahalliseksi herätti korvauksen saajissa epäilyn siitä, oliko korvaaja lainkaan kiinnostunut hyvittämään menneisyyden vääryyttä tai ottamaan siitä vastuuta. Lisäksi se herätti epäilyksen siitä, oliko rahallinen korvaus vain keino käsitellä asia loppuun valtiolle vaivattomimmalla tavalla. Tähän epäilyyn kyt-

keytyy myös toinen syistä, kokemus lainsäädäntöprosessin byrokraattisuudesta ja poliittisen vastuunoton puuttumisesta lain konkreettisessa edistämisessä. Anteeksipyyntöön puuttuminen sekä kokemus asian ”pallottelusta” virkamieheltä ja poliitikolta toiselle kyseenalaisti haastattavien näkökulmasta hyvityksen eettisyyden ja korvauksen myöntäjän moraalin. Kolmantena lain negatiivisen vastaanoton syynä on yleisempi skeptisyys vastuun ylisukupolvista periytymistä kohtaan, mikä kyseenalaistaa historian hyvittämisen mielekkyyden.

Menneisyyden hyvitykset ovat lähtökohtaisesti paradoksaalisia. Ne perustuvat samanaikaisesti ajatukselle muistamisen itseisarvoisesta tärkeydestä sekä pyrkivät kontrolloimaan tai välineellistämään muistia sovinnon saavuttamiseksi.⁴⁸ Analysoitaessa menneisyyden hyvittämisen keinoja, tärkeää on myös muistaa, että poliittisen järjestelmän näkökulmasta asian saattaminen päätökseen on tärkeää menneisyyden ja muistin hallinnan näkökulmasta. Menneisyyden soveltamisen lisäksi hyvityskäytänteiden tarkoitus voi olla näin ollen vaikuttaa tulevaisuuteen kontrolloimalla sitä, miten ja mitä menneisyyttä muistetaan⁴⁹ sillä siinä vääryys myös siirretään pysyvästi menneisyyteen, kauemmas poliittisesta vastuusta⁵⁰. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna, menneisyyden vääryyksien hyvitys voidaan mieltää lähtökohtaisesti historiapolitiittiseksi toiminnaksi. Valtioiden näkökulmasta korvaukset ja julkiset anteeksipyyntöt ovat historiapolitiittisesti tärkeitä, sillä niissä määritellään uhrin ja pahantekijöiden kategorioita sekä yleisemmin hyväksyttävän toiminnan rajoja. Hyvitys auttaa näin ollen nykyhetkisten tavoitteiden saavuttamisessa, jotka internoiduille maksettavien korvausten tapauksessa liittyvät Suomen oikeusvaltio-statuksen alleviivaamiseen ja sen periaatteiden tukemiseen. Tämä tavoite käy eksplisiittisesti ilmi oikeusministeri Anna-Maja Henrikssonin vuonna 2014 esittämästä hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille:

48. Rigney 2012, 251–258; Rosalind Shaw, Memory Frictions. Localizing the Truth and Reconciliation Commission in Sierra Leone. *International Journal of Transitional Justice* 1:1 (2007), 183–207.

49. Ks. myös Damien Short, When Sorry Isn't Good Enough. Official Remembrance and Reconciliation in Australia. *Memory Studies* 5 (2012), 293–304.

50. Ks. myös Meister 2002, 96.

Kaikkiaan tämä esitys osoittaa hallituksen halun käsitellä rakentavasti menneisyyden tapahtumia ja tunnustaa edeltäjiensä aikanaan tekemät virheet. Tällainen menneisyyden käsittely on osoitus valtion kypsyydestä, ja se vahvistaa oikeusvaltion periaatteiden kunnioittamista myös nykyaikana.⁵¹

Tämän esimerkin kautta tarkoituksenani ei ole kritisoida valtion pyrkimystä oikeusvaltioperiaatteen tukemiseen, vaan tuoda esiin se, että historian hyvityksissä on hyvittäjän näkökulmasta kyse myös nykyhetkessä motivoitusta historiapolitiikasta. Sen ilmentymänä voidaan pitää pyrkimystä asian loppuun käsittelyyn ja vääryyden menneisyyteen sijoittamiseen. Koska hyvityksiin liittyy myös toinen olennainen osapuoli, vääryyden kokijat eli hyvityksen saajat, on myös heidän näkökulmansa ja intressinsä hyvityksiin olennaisia arvioitaessa hyvitysten onnistumista. Tutkimukseni osoittaa, että asian loppuun käsittely ja vääryyden sijoittaminen historiaan ei aina välttämättä ole uhrien intresseissä, jotka saattavat kokea ne pyrkimyksiksi tukahduttaa heidän muistojaan, ja kenties joissain tapauksissa viedä pois myös uhriuteen liittyvää poliittista toimijuutta ja valtapotentiaalia⁵².

Analyysini pohjalta esitän, että pohjimmiltaan korvauslain negatiivinen vastaanotto kuvastaa laajempaa muistamisen ja loppuun käsittelyn yhteensopimattomien ideaalien törmäämistä menneisyyden hyvityspyrkimyksissä. Menneisyyden hyvittämisessä törmäävät toisiinsa yhteensovittamattomalla tavalla ajatus muistamisen tärkeydestä ja asian loppuun käsittelystä. Haastatteluaineistossa korvaukset hahmotetaan yhtäältä vallitsevan järjestelmän ja hallinnon välineenä saattaa asia loppuun eli sijoittaa vääryys menneisyyteen. Toisaalta aineistosta käy ilmi, että uhrien intresseissä on pikemminkin menneen vääryyden näkeminen edelleen nykypäivässä ajankohtaisena. Toisin sanoen menneisyyden hyvityksiin paikantuva pelastavan muistamisen ja loppuun käsittelyn sovittamaton ristiriita merkitsee myös

kahden keskenään hyvin erilaisen menneisyys-suhteen törmäämistä: sen, jossa menneisyyden ja nykyisyyden välillä nähdään katkos, sekä sen, jossa menneisyys ja nykyisyys ovat osa samaa jatkumoa. Myös vertailevan tutkimuksen pohjalta näyttää siltä, että esittämiini syihin paikantuvat menneisyyden hyvittämisen moraalisiin, etiikkaan sekä muistikäsityksiin kytkeytyvät problematiikat hiertävät menneisyyden hyvittämisen menetelmää yleisemmin.

Vaikka lain säätämiseen liittyvien konkreettisten suositusten tekeminen edellyttää omaa tutkimustani laajempaa, vertailevampaa ja monitieteisempää tarkastelua historian vääryyksien hyvitys- ja korvauslakien säätämiprosesseista, tavoitteista sekä vastaanotosta, internointien korvauslain vastaanottoon pureutuva analyysini tuottaa tärkeää tietoa lainsäädännön vastaanotosta ruohonjuuritasolla sekä muistiprosesseista ja menneisyysuhteesta yleisemmin. Artikkelini avaa näkymiä korvauksen saajien ja myöntäjien erilaisiin muistikäsityksiin eli erilaisiin tapoihin ymmärtää, arvottaa ja välineellistää menneen ja nykyisen välistä suhdetta, mikä auttaa ymmärtämään sitä, miksi historian hyvitykset epäonnistuvat. Analyysini tarjoaa tietoa ideologisten, poliittisten ja kulttuuristen muistikäsitysten ilmenemisestä ja soveltamisesta kulttuurin eri tasoilla, lainsäädännössä mutta myös yksilöiden ajattelussa. Tämän lisäksi tutkimukseni avaa näkökulmia erilaisiin tapoihin ymmärtää menneisyyden ja nykyisyyden suhdetta sekä siihen, minkälaisia ideologisia ja poliittisia konnotaatioita nämä käsitykset kantavat mukanaan. Menneisyyden hyvitysten analyysi avaa näin ollen näkökulmia menneisyyden ja nykyisyyden välisen suhteen hahmottamiseen ja rakentamiseen, sekä näiden prosessien poliittisiin ja yhteiskunnallisiin muutospotentiaaleihin.

FT **Ulla Savolainen** työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa folkloristiikan oppiaineessa. **Sähköposti:** ulla.savolainen@helsinki.fi

51. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi valtion korvauksesta erälle internoiduille siviilihenkilöille, Täysistunnon pöytäkirja 60/2014 vp, <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+60/2014+vp+5+1> (14.2.2018).

52. Meister 2002, 96; Rigney 2012.